

Šlosar, Dušan

Příspěvek k poznání české kvanity v 16. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1962, vol. 11, iss. A10, pp. [91]-97

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100201>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DUŠAN ŠLOSAR

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ ČESKÉ KVANTITY V 16. STOLETÍ

Cílem našich poznámek je popsat staročeskou kvantitu, jak se nám jeví v jediném dochovaném opise Blahoslavovy Grammatiky české¹ a pokusit se o zhodnocení tohoto stavu z hlediska vývoje kvantity v 16. století.

Vývoj staročeské kvantity není dosud probádán zcela podrobně.² V nejstarší historické době se kvantita označovala pouze sporadicky, v období bezprostředně následujícím pak velmi nedůsledně. Jedině díky tomu, že se ve spisovném jazyce většina dlouhých samohlásek vyvíjela odlišně než jejich krátké protějšky (změny $ó > uó > ů$, $é > í$, $ú > ou$, $ý > ej$, $ie > í$), můžeme z pozdějšího kvalitativního stavu usuzovat i na starší kvantitu. Potíže nám však i zde činí dlouhé hlásky *á* a *í*, které zůstávaly beze změn.

Teprve v některých tiscích 16. století je kvantita označena důsledně. Podle tohoto svědectví se nám kvantita v té době jeví poměrně jednotná a nevykazuje ani mnoho odchylek ve srovnání se současným stavem. V důsledku toho našeavadní ediční praxe často nedůslednou nebo odlišnou kvantitu rukopisů tohoto období nivelizovala a unifikovala. Tím na první pohled vznikala nesprávný dojem, jako by kvantitativní poměry v té době byly už obecně značně ustálené a většinou shodné s kvantitou novočeskou. Dnešní zeměpisné dialekty a rukopisné památky 16. století však nasvědčují spíše tomu, že skutečný stav kvantity v jazyce nebyl zdaleka tak jednotný. Jednotu tištěných památek v tomto ohledu si vysvětlíme spíše jako výsledek pronikajícího povědomí tiskařské pravopisné normy než jako odraz skutečně jednotné výslovnosti.

Pokud však měla kvantita fonologickou rozlišovací platnost, byla v 16. století zřejmě již poměrně ustálená. Blahoslav tuto skutečnost dosvědčuje několikrát. Např.: „Ale v mnohých slovích nemohou se měniti accentové sine detrimento significationis. Jako při tom sloví *lépe*; nebo říkáme: *lepě škorně máš, a sou lépe udělané nežli mé.*“³ Avšak ani zde zřejmě nebyla jednota u hlásky *í*; Blahoslav to konstatuje např. u zájmených tvarů *ji*, *jí*, uvádí současně příklady nesprávného užití a poučuje: „*Ji* = accusativus, *jí* jest ablativus a nebo dativus.“⁴

V případech, kdy byla kvantita fonologicky irelevantní, bylo kolísání i zeměpisná diferenciacce větší. Blahoslavova Grammatika podává na několika místech přímé svědectví o takovém kolísání. Přitom autor obyčejně obě podoby hodnotí a jednu z nich doporučuje k obecnému užití. Podáváme zde přehled nejdůležitějších z nich se stručnou interpretací charakteristiky Blahoslavovy:

blázniti, blazniti — podoba s délkou zastaralá;

dokavadž, dokavádž — bez délky nevhodné;

kámen, kamen — s kvantitou vyšší styl, krátce domácí podoba;

kníha, kniha — s délkou nesprávně;

mistr, místr — první podoba se vyskytuje okolo Prahy, druhá na Moravě;

naše, náše — s délkou vážnější, vyšší styl, bez délky „domácí, verštatní“;

okřikl, okřikl — druhá podoba nevhodná;
poněvadž, poněvadž — s délkou vyslovují nesprávně Slováci;
snážně, snázně — s kvantitou na Moravě, nesprávně;
včera, včera — obojího se užívá, obojí možné;
u večer, u večer — bez délky lepší;
 instr. *vůli, volí* — druhá podoba moravská.

O dřívějším střídání kvantity pak svědčí Blahoslavem uvedená dvojice *navštíviti* // *navštíviti* a řada podobných, např. *nětiti* // *nítiti*, *zapěratí* // *zapírati*, *zpěvati* // *zpívati*.

Několikrát upozorňuje Blahoslav na kolísání kvantity ve tvarech zájmena třetí osoby, zejména v plurálu. Tvary *jím, o nich, s nimi* hodnotí sice jako nářeční, a to domazlické, proti správným středočeským podobám krátkým, ale navzdory tomu jim sám dával dříve přednost, jak o tom na mnoha místech svědčí jeho autograf v Aktech jednoty bratrské.⁵ Tyto dlouhé tvary, shodné s koncovkami produktivní deklinace složené, byly ostatně v 16. století poměrně běžné; zdá se, že měly tendenci úplně vytlačit staré původní podoby *jím, jich, jimi* ... Ani v instr. sg. maskulina a neutra nebyla jednota; z dvojice *s ním* // *s ním* doporučuje Blahoslav podobu dlouhou („... Verum in singulari retinendum est *i*, ut *s ním* cum illo.“⁶).

Slovotvorná přípona *-in* ve slovech jako *čeledín, dvořenín, mouřenín* je podle Blahoslava nesprávná,⁷ přednost je třeba dát podobám krátkým (*čeledim* ...). Rovněž komparativ adverbii typu *pěkněji, mileji, raději* ... , v té době poměrně běžný, Blahoslav neschvaluje („Malé tu *i* psáno býti má; est enim brevis hęc syllaba.“), ačkoli ještě v autografu Akt sám těchto podob hojně užívá. Stejně i deadjektivní adverbia *škodlivě, bedlivě, pečlivě* ... , která někteří píší s délkou, mají mít podle Blahoslava krátké *i*. Zde se Blahoslav zřejmě rozchází se středočeským územ. Podoby *jím* odsuzované se pravidelně vyskytují např. v listu Rehoře Hrubého z Jelení, rozbor jehož kvantity podal V. Flajšhans v Listech filologických.⁹ Podle našeho názoru je tato památka typická pro středočeskou kvantitu.

V oddíle o dialektech svědčí Blahoslav o kvantitě v moravských nářečních slovech *hloub* (= košťál), *mouž, věčil* // *věčilé*, o dloužení participií l-ových, např. *nasíl*. Nejisté jsou však Blahoslavovy hanácké doklady adj. *čejstěj* a l. os. pl. *boudemyl ou vas*. Nabízí se zde domněnka, že Blahoslav zde nepřesně zaznamenává hanácké krátké *é* a *ó*, vzniklé z krátkého *i* a *u*, jako diftongy. Je to pravděpodobné proto, že hanácký pokles vysokých samohlásek byl v té době teprve v počátcích, byla to tedy změna ještě nepřilíš známá. Je možno soudit, že Blahoslav o ní věděl spíše z doslechu než z vlastní zkušenosti.

Konečně čteme v Grammatice snad i svědectví o silné tendenci ke krácení dlouhého *i*. Bohužel z formulace není jasno, zda se to týká pouze grafiky, nebo i výslovnosti. „Někteří hned mezi *i* a *i*, nechtí míti rozdíl. Sunt omnino inepti.“¹⁰ Týká-li se poznámka výslovnosti, znamenalo by to, že to nebyla záležitost pouze moravských dialektů, nýbrž že se tato snaha projevovala na mnohem širším území, přinejmenším také v celé východočeské oblasti.

V předcházejících odstavcích jsme podali přehledný výčet nejdůležitějších Blahoslavových přímých zmínek týkajících se kvantitativních poměrů. Vedle těchto byt sporadických, ale přesto důležitých poznámek o kvantitě přispívá Blahoslavova Grammatika k poznání vývoje kvantity nářeční, a to nepřímou, svým jazykem.

Jediný známý exemplář Grammatiky, který je objektem našeho zkoumání, není Blahoslavův autograf. Je to opis pořizený, jak se dnes soudí, nedlouho po Blahoslavově smrti. Na opisování se podíleli tři písaři. Jeden z nich důsledně a přesně odlišuje v písmě tvrdé a měkké *l*, ostatní tento rozdíl dodržují jen nedůsledně. Jinak se jejich

pravopis ani jazyk nijak od sebe neliší, a co je zvlášt důležité, vyazuje některé shodné nářeční rysy: občasné doklady na ztrátu jotace po retnicích (*povest, mel . . .*), na průvodní vokál u sonantního *r* (*herdinský . . .*), a dokonce i na tak výlučný jev, jako je splyvání labiál s dentálami (*níní se = míní se, písen svatých = písem svatých, instr. nevěštcin jedem* atd.). Je to soubor znaků, jimiž se dnes vyznačují česká nářečí severovýchodní. Je tedy možno předpokládat, že odchylky a zvláštnosti v kvantitě, se kterými se v rukopise setkáváme, jsou aspoň zčásti rovněž rysy někdejší nářeční kvantivy východočeské. Srovnání s dnešním stavem, jak jej popisuje Hodura v Nářečí litomyšlském,¹¹ nám tuto domněnku v řadě případů potvrzuje.

Nebylo by jistě prozřetelné připisovat všechny tyto dialektismy Blahoslavově předloze. Ovšem o tom, že východočeský dialekt nebyl Blahoslavovi cizí, nás přesvědčují dialektismy jeho autografu v Aktech jednoty bratrské: průvodní vokál *e* před slabikotvorným *r* (např. *chaterný*) a východočeská kvantita adverbivních adverbii typu *německý*. Za potvrzení naší domněnky můžeme ostatně považovat Blahoslavovo vlastní doznání v Grammatice: „V Praze, a tu okolo Nymburgka a Boleslavě za to mám nejpěknější a nejpravější jest česká řeč, ano i v Králově Hradci, a téměř i v Litomyšli . . .“¹² Vedle toho má Blahoslav i četné výhrady k výslovnosti pražských kazatelů. Zdá se, že jeho mírně konzervativním jazykovým názorům byl východočeský dialekt skutečně nejbližší. Naprosto nelze předpokládat, že by považoval za vhodné jakékoli prvky nářečí rodné Moravy. O tom nás pádně přesvědčují jeho kritické poznámky k moravským nářečím v páté a sedmé knize jeho Přídavek k grammatice.

Jazyk rukopisu svědčí o těchto případech odlišné kvantivy:

1. dlouhý samohlásky *u* před *j*: *bújný . . .*; imperativ *bojúj . . .*;
2. v plurálových deklinačních tvarech zájmena *náš, váš*: *našich, našim . . .*;
3. v nom. pl. substantiv mužského rodu typu *sedláci*;
4. v nom. číslovek *tři, čtyři*;
5. v participiích l-ových typu *zahynúl, slúl*;
6. v tvarech adj. posesivního *náše, vaše, naši, váši*;
7. v adverbích typu *český, německý . . .*;
8. mnohdy ve slovtvorné příponě *-ář* (*pisár*);
9. někdy ve slovesné předponě *při-* (*přijdou, přidržeti . . .*);
10. v adverbích *prvé, podlé, vedlé, nikdý, velmi*.

Srovnání s kvantitou jiných současných památek, zejména překladu cestopisu Jeana de Léry Historie o plavení se do Ameriky,¹³ listu Řehoře Hrubého z Jelení z r. 1513,¹⁴ edice Pravidla lidského života M. Konáče z Hodiškova,¹⁵ dále pak přihlídnutí ke kvantitě u Komenského¹⁶ a srovnání s dnešními lidovými dialekty nám dovoluje tyto případy nadbytečné kvantivy hodnotit takto:

Typy 3, 4, 6 jsou archaismy, které mají ústupovou tendenci. Už v 16. století se vedle nich setkáváme s dnešním nedostatkem kvantivy.

Typy 8, 9 jsou soudíme odrazem situace, která nebyla v těchto případech ještě zcela vykrytalizovaná; je ovšem nutno říci, že většina podobných případů má už tehdy kvantitu shodnou s dnešní.

Typy 1, 2 jsou naproti tomu inovace, které se v té době šíří ve větším rozsahu a setkáváme se s nimi častěji v různých dobových památkách.

Rovněž nová je, jak se zdá, tendence dloužit koncovku adverbii. Vedle starých tvarů s kvantitou, jako *podlé, vedlé*, setkáváme se i s jinými: *nikdý, velmi* atd. Většina těchto podob je doložena ve více památkách. Zřetelně nářeční je pouze *velmi*.

Nářeční jsou i typy 5 a 7. Nenacházíme pro ně paralely v jiných památkách. Óba jsou však doloženy jako rys východočeského litomyšlského nářečí v době, kdy je

popsal Hodura. Není to jistě kvantita starobylá; o tom svědčí nedostatek diftongizace v obou těchto případech. Délka v participiích l-ových typu *zahynul* znamená zde jistě dovršení procesu, se kterým se setkáváme v širší oblasti: dloužení participia l-ového. U sloves 2. třídy je však toto dloužení běžné jen v oblasti východočeské (nářečí litomyšlské) a v nářečích jihozápadních; zde ovšem jako změna staršího data, takže se tu prosadila diftongizace (*prasknoul, minoul, vinoul*¹⁷). U typu *německý* (adv.) zde běží pravděpodobně o širší tendenci k dloužení poslední slabiky adverbii. Viz i typ 10. Naše východočeské nářeční podoby ovšem znamenají prosazení této tendence nad míru obvyklou v lidových nářečích jiných.

Dále rukopis svědčí o kvantitě z hlediska novočeského nadbytečné v těchto slovech: *jistě, latíně, latinský, líbost, listí, Litomyšl, mnohém*, subst. *můž, nechážd, nými, obličej, poněvadž, právě* (adv. od *pravý*), *rádnice, rozum, Slézsko, slíčný, teprův, tíše, totiž, tovarýš, vladař, vlastnost, vnikati, zřívě*, adj. *živ, žídle, žliva*. Stejná kvantita je mimo Blahoslava doložena v 16. století a později ve slovech *líbost, listí, Litomyšl, mnohém, obličej, slíčný, tíše, zřívě* aj. Jinak jde pravděpodobně o archaismy (*latíně, tovarýš*) nebo dialektismy, z nichž mnohé žijí ve východočeské oblasti dodnes (*můž, rádnice*).

Poněkud svízelnější je vyhledávání „nepřímého“ svědectví o nedostatku kvantity, ježto jde o rukopis, který kvantitu neoznačuje zcela důsledně. Ale přesto podrobnější pozorování dalo určité poznatky i o nedostatku kvantity vzhledem k novočeskému stavu.

Nedostatek kvantity jsme konstatovali v těchto případech:

1. v dvouslabičných infinitivech (*byti, psati, říci* . . .);
2. v předponových infinitivech (*přelíti, užiti*);
3. v kmenech dvouslabičných feminin (*skala, čara*);
4. v kmenech dvouslabičných neuter (*jmeno, leto*);
5. v deminutivních odvozeninách typu *částka, knížka, stránka* . . .;
6. v instrumentálech zájmen *jím, čímž*;
7. v zájmenných tvarech *nam, nas, nami, vam* . . .;
8. v ženských participiích typu *viduci, trpěci*;
9. v odvozovacích příponě *-aní* po dlouhé kmenové hláске (*hádání* . . .) i jinde (*běhání* . . .);
9. někdy v substantivní příponě *-ař* (*čtenař*).

Je ovšem třeba říci, že žádný z těchto typů se nevyskytuje bez výjimky; ve větší nebo menší míře zde promiskue nacházíme i případy s délkou.

Typ 3 se vyskytoval ve staročeském období v hojně míře; ve spisovném jazyce ovšem zvítězily podoby středoečeské s kvantitou. V 16. století už byly ve středoečeské oblasti zřejmě běžné pouze podoby dlouhé; pouze ty jsou doloženy v citovaném listu Řehoře Hrubého. Stav ve východních Čechách byl pravděpodobně rozkolísaný. Postupem doby vítězily podoby shodné se středoečeskými; tento proces asi zachycuje náš rukopis. V dialektech se zde dodnes dochovala jednotlivá slova s krátkostí (*skala, rana*), mnohde však pronikla délka i nad míru obvyklou ve spisovném jazyce (*kúpa, páta, svíně, řípa*). To je dosvědčeno např. u Hodury. Také v typu 1 a 4 už dnes ve východočeských nářečích zvítězila délka.

Typ 2, tj. krátkost v předponových infinitivech, je zřejmě archaismus, který byl v 16. století na ústupu vlivem analogie s infinitivy prostými.

Ještě více byla analogií vytlačena krátkost v ženských participiích nt-ových (*viduci, trpěci*). Tyto tvary měly rovněž povahu archaismu.

Konečně můžeme konstatovat, že silně byla narušena i původní kvantita v příponě substantiv slovesných na *-ání, -aní*: závislost na kvantitě kořenné hlásky není

už bezvýhradná. Vývoj však dosud nesměruje zcela jednoznačně k dnešní příponě dlouhé, i když kvantita je zde častější. Dosti časté jsou však ještě i podoby *běhaní, hledání, trestání . . . ; bojování, rozvažování . . .*

Ne zcela dnešní je v 16. stol. i kvantita substantivní slovtvorné přípony *-ař, -ář: čtenář, hospodař, herbař, konvař, kovař, lhař* atd. Častější je nedostatek kvantity než kvantita z novočeského hlediska nadbytečná (viz i výše).

Ne zcela obvyklá je kvantita typu 5, tj. deminutiv *částka, knížka* atd. V 16. století však pro ni nacházíme paralelu v překladu Léryho cestopisu.¹⁸

Těžko lze rozsoudit, zda zájmenné tvary instr. *jim, čímž* a deklinační tvary zájmen *my* a *vy* — *nam, nas, nami, vam, vas, vami* jsou archaismy, nebo novotvary. V popisované době byl asi jejich územní výskyt dost omezený. Tvary *nas, nam, vas, vam* dokládá i pro novou dobu Haller v oblasti podřípské.¹⁹

Grafika památky a jiné dobové doklady nasvědčují, zdá se, tomu, že ani kvantita substantivních a adjektivních předpon *ná- (náoba . . .), při- (příčina . . .), vý- (výjimka . . .), zá- (základ . . .)* a *ú- (úmluva, úmysl)* nebyla zcela jednotná. Dosavadní materiál nám však nedovoluje učinit určitější závěr. Není jisté nedůležitý fakt, že i list Řehoře Hrubého, který označuje kvantitu velmi dobře, obsahuje podoby *příčina, příhodný, účastný, vyborný . . .* Dále je možné, že kvantita v kmenech nedokonavých sloves *pocházeti, pomáhati, pomíjeti* apod. nebyla zcela pravidelná.

Naše památka dále svědčí o převládajícím nedostatku kvantity v těchto jednotlivých slovech: *cisař, davno, dvanact, ďabel, -hlednouti, charvatský, chleb, kazati, -krat, kratký, mladenec, nemalo, nybrž, oznamiti, pamatka, pan, paně, patý, počatek, pořadný, pry, překažka, shromaždití, tahnouti, tež, ujma, upřimný, zdalo se, zvlaštní (oblaštní), žadati, žadný. Mnohé z těchto podob jsou pro 16. století doloženy i jinde. Např. Léryho cestopis se tu shoduje ve slovech *dvanact, -hlednouti, nemalo, mladenec, patý, překažka, zvlaštní, žadati* a v mnoha jiných; Řehoř Hrubý má stejnou kvantitu ve slově *počatek*, Konáč ve slovech *upřimný, -hledati* atd. Jen pro několik případů jsme v materiálu, který jsme měli k dispozici, nenašli obdobu (*kazati, kratký, tahnouti* aj.).*

Snesený materiál je zatím příliš kusý pro to, abychom mohli o kvantitě v češtině 16. století učinit podrobnější závěry. Přesto však je možno z našeho pozorování vyvodit některé poznatky.

Původní pračeská kvantita, která byla reflexem starých praslovanských intonačních a přízvukových poměrů, se zřejmě brzy porušila působením analogie. Vzhledem k tomu, že různé flektivní tvary téhož slova mohly mít různou kvantitu, docházelo k vyrovnání různým směrem. Stěží by bylo lze předpokládat, že by směr tohoto vyrovnání byl pro celou oblast národního jazyka jednotný. Ostatně v lidových dialektech máme důkaz toho, že tomu tak skutečně nebylo. Došlo tedy pravděpodobně k dost značné nářeční diferenciaci. Přesnější její obraz stěží můžeme získat, protože kvantita se v písmě označovala velmi nedůsledně. Pokud však byla fonologicky relevantní, byla poměrně ustálená.

Tisky 16. století znamenají v označování kvantity značný pokrok. Srovnáním se současným materiálem rukopisným jsme se však snažili dokázat, že relativně jednotná grafika těchto tisků není odrazem relativně jednotné výslovnosti, nýbrž že je to spíše následek vzrůstajícího povědomí pravopisné normy, jejímž základem byla přirozené výslovnost středočeská. Soudíme proto, že při vydávání rukopisných památek 16. a 17. století by se měla kvantita rukopisu nivelizovat co nejméně, aspoň do té doby, než budou naše poznatky o ní podrobnější.

Rukopisný opis Blahoslavovy gramatiky, jehož některé rysy jsme po stránce jazykové zhodnotili jako prvky nářečí východočeského, nás přesvědčuje o tom, že nářeční diferenciacie kvantity pokračovala i po provedení diftongizací, monofton-

gizací a úžení, tj. po 15. století. Na druhé straně nám ovšem památka podává svědectví o živé tendenci k analogické likvidaci dřívějších kvantitativních nepravidelností (např. u přípony *-ář, -áni*, v předponových infinitivech typu *užiti*, v ženských participiích *nt-ových*, v dvouslabičných a-kmenech a ja-kmenech atd.). Konečně vyvstal problém případné revize dosavadních názorů o kvantitě substantivní a adjektivní předpony *pří-* a *ú-*, případně i předpon jiných.

POZNÁMKY

- ¹ Jan Blahoslav, *Grammatika česká*; rkp. v Universitní knihovně v Brně.
- ² Konstatuje to např. Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého* I, str. 591—592, dále Oldřich Hujer, *Vývoj jazyka československého*, Československá vlastivěda III, pozn. na str. 19; zde i starší literatura.
- ³ Jan Blahoslav, *Grammatika česká*, rkp. fol. 255a.
- ⁴ Tamtéž, fol. 27a.
- ⁵ Akta jednoty bratrské, sv. VIII, fotokopie v Kabinetu filologické dokumentace Ústavu pro českou literaturu ČSAV, Praha.
- ⁶ Jan Blahoslav, *Grammatika česká*, rkp. fol. 26b.
- ⁷ Tamtéž, fol. 267a.
- ⁸ Tamtéž, fol. 267a.
- ⁹ V. Flajšhans, *Ke kvantitě češtiny XVI. století*. LF 20 (1893), str. 383 s.
- ¹⁰ J. Blahoslav, op. cit. fol. 255a.
- ¹¹ Quido Hodura, *Nářečí litomyšlské*. Litomyšl 1904.
- ¹² J. Blahoslav, op. cit. fol. 350a/b.
- ¹³ Jean de Léry, *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove*. Z latiny přeložili r. 1590 Pavel Slovák a Matěj Cyrus. Praha 1957. K edici připravili Q. Hodura a Boh. Horák.
- ¹⁴ V. Flajšhans, op. cit.
- ¹⁵ Mikuláš Konáč z Hodiškova, *Pravidlo lidského života*. Praha 1961. K vydání připravil Milan Kopecký.
- ¹⁶ Ant. Škarka, Úvodní referát k diskusi o edičně textologických zásadách při vydávání českých spisů Komenského.
- ¹⁷ Jar. Voráč, *Česká nářečí jihozápadní*, Praha 1955, str. 31 a A. V. Šembera, *Základové dialektologie československé*, Vídeň 1864, str. 16.
- ¹⁸ Viz ediční poznámku Q. Hodury v cit. edici Jeana de Léry, str. 37.
- ¹⁹ Jiří Haller, *Popis a rozbor lidové mluvy v pěti podřipských obcích*, Praha 1932, str. 89.

К ИЗУЧЕНИЮ ЧЕШСКОЙ ДОЛГОТЫ В 16 ВЕКЕ

Настоящая статья дает обзор прямых и косвенных доказательств чешской литературной и диалектной долготы в 16 веке, согласно рукописной „Грамматике чешской“ Яна Благослава. Первоначальная древнечешская долгота, являющаяся отражением древней праславянской интонации и ударения, вскоре, новидимому, до известной степени нарушилась под влиянием аналогии. Вследствие того, что разные флективные формы одного и того же слова обладали разной долготой, происходило выравнивание форм в разных направлениях. Едва ли можно было бы предположить, что это выравнивание форм было общим и единым явлением для всей области национального языка. Однако, в народных диалектах имеются противоположные доказательства. Итак, по всей вероятности, произошла значительная диалектная дифференциация. Только долгота важная с фонетической точки зрения оказалась более устойчивой.

Печатные произведения 16 века представляют собой значительный прогресс в обозначении долготы. Мы считаем, однако, что относительное единство в написании этих текстов не отражает относительного единства произношения, а скорее является результатом возрастающей потребности к орфографической норме, в основу которой, естественно, легло средне-чешское произношение. Поэтому нам кажется, что при издании рукописных памятников 16 и 17 веков следует как можно меньше нивелировать долготы рукописи.

Рукописная опись Грамматики Благослава, некоторые языковые черты которой мы

считаем элементами восточно-чешского диалекта, свидетельствует далее о том, что диалектная дифференциация продолжала происходить также после осуществления дифтонгизаций, монофтонгизаций и сужения $\acute{e} > \acute{i}$, т. е. после 15 века. С другой стороны, однако, этот памятник свидетельствует о живой тенденции к аналогичному устранению более раннего квантитативного разнобоя (напр., в суффиксе *-áni*, глагольном префиксе *prĕ-*, в префиксальных инфинитивах типа *užiti*, в суффиксе женских действительных причастий настоящего времени и т. д.).

Исходи из некоторых памятников 16 века оказывается также до сих пор не вполне разрешенным вопрос долготы приставки *prĕ-* и особенно *ú-* у существительных и прилагательных (напр. *prĕčina*, *úmysl*).

Перевела В. Влашинова

EIN BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DER TSCHECHISCHEN QUANTITÄT IM 16. JAHRHUNDERT

Der Artikel bringt eine Übersicht direkter und indirekter Zeugnisse von der schriftsprachlichen und mundartlichen Quantität im 16. Jahrhundert, wie sie in der tschechischen Grammatik von Jan Blahoslav verzeichnet ist.

Die ursprüngliche ortschechische Quantität, die einen Reflex der alten urslawischen Intonations- und Akzentverhältnisse darstellt, wurde augenscheinlich gewissermassen durch den Einfluss der Analogie gestört. In Anbetracht dessen, dass verschiedene flektive Formen desselben Wortes eine verschiedene Quantität aufweisen konnten, kam es zum Ausgleich in verschiedener Richtung. Man könnte schwerlich voraussetzen, dass die Richtung dieses Ausgleichs für das ganze Gebiet der Nationalsprache einheitlich war. Übrigens haben wir in den historischen Volksdialekten einen Beweis dafür, dass dies tatsächlich der Fall war. Es entstand wahrscheinlich eine ziemlich beträchtliche mundartliche Differentiation. Nur die phonologisch relevante Quantität war konstanter.

Die Drucke des 16. Jahrhunderts verzeichnen einen bedeutenden Fortschritt in der Bezeichnung der Quantität. Wir sind jedoch der Ansicht, dass die relativ einheitliche Graphik dieser Drucke nicht einen Reflex der relativ einheitlichen Aussprache darstellt, sondern dass es sich um ein Ergebnis des wachsenden Bewusstseins der Rechtschreibungsnorm handelte, deren Grundlage natürlich die mittelböhmische Aussprache war. Wir sind deshalb der Ansicht, dass bei der Herausgabe der handschriftlichen Denkmäler des 16. und 17. Jahrhunderts die Quantität der Handschriften in sehr geringer Weise nivellisiert werden soll.

Die handschriftliche Abschrift der Grammatik von Blahoslav, deren manche Züge wir in sprachlicher Hinsicht als Elemente der ostböhmischen Mundart werten, ist ein Beleg dafür, dass die mundartliche Differentiation der Quantität auch nach der Durchführung der Diphthongierung und Monophthongierung sich weiter entwickelte, das heisst nach dem 15. Jahrhundert. Andererseits bringt uns das Denkmal auch ein Zeugnis von der lebendigen Tendenz zur analogischen Liquidierung der früheren quantitativen Unregelmässigkeiten (z. B. bei dem Suffix *-áni*, bei dem verbalen Praefix *prĕ-*, bei Infinitiven mit Praefix vom Typ *užiti*, bei dem Suffix der weiblichen *nt*-Partizipien usw.). Wie aus verschiedenen Denkmälern des 16. Jahrhunderts hervorgeht, ist das Problem der Quantität des Substantivums und des Adjektivpraefixes *prĕ-* (*prĕčina*) und namentlich *ú-* (*úmysl*) nicht gänzlich geklärt.

Übersetzt von E. Uhrová

